

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

©2022 СОКИРКО О. С., ШЕПИЛЕНКО В. Ю.

УДК 336.143.2
JEL: H60

Сокирко О. С., Шепиленко В. Ю. Тенденції формування доходів Державного бюджету України

В умовах прискорення темпів економічного зростання питання формування державного бюджету країни набуває особливої актуальності. Метою статті є аналіз основних тенденцій надходжень бюджетних ресурсів в Україні, дослідження питомої ваги податків у загальній структурі доходної частини. Мета дослідження обумовила формування таких завдань: дослідження основних статей надходжень Державного бюджету України, їх порівняльний аналіз та надання пропозицій щодо збільшення доходної бази держави з урахуванням соціальної нерівності й особливостей менталітету. У ході аналізу були використані такі методи наукового пізнання, як аналіз, порівняння, статистичний і графічний. У процесі дослідження визначено, що найбільшу питому вагу в доходах країни займають такі види надходжень: податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, акцизний податок. Податок на додану вартість має найбільший фіскальний потенціал, оскільки база оподаткування зосереджена в межах споживчих потреб населення та юридичних осіб. Процес споживання є безперервним, саме тому податок на додану вартість можна вважати стабільним джерелом бюджетних доходів. Однак висока частка податків у загальній структурі доходів не в змозі забезпечити поточні витрати країни, тому виникає потреба в розширенні джерел фінансування. Авторами запропоновано низку заходів, які спрямовані на зростання доходів державного бюджету: перехід на довгострокове бюджетне планування; розширення бази оподаткування за рахунок введення податків на розкіш; запровадження раціонального майнового оподаткування; перехід від пропорційної до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб. При цьому автори акцентують увагу на поступовому впровадженні податкових змін, оскільки миттєва зміна орієнтирів здатна призвести до зростання рівня тіньової економіки. Такі заходи дозволять збільшити бюджетні надходження та мінімізувати потребу в кредитних ресурсах (державний кредит).

Ключові слова: державний бюджет, доходи, податкові надходження, споживання.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Сокирко Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних фінансів, Державний податковий університет (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08205, Україна)

E-mail: osokirko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3185-0863>

Шепиленко Вікторія Юріївна – старший викладач кафедри публічних фінансів, Державний податковий університет (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08205, Україна)

E-mail: vshepilenko84@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6418-3147>

UDC 336.143.2
JEL: H60

Sokyрко O. S., Shepylenko V. Yu. Trends in the Formation of the State Budget Revenues of Ukraine

In the conditions of acceleration of rates of economic growth the question of formation of the State budget of the country acquires special urgency. The purpose of the article is to analyze the main trends in budget revenues in Ukraine, the study of the proportion of taxes in the overall structure of the revenue side. The purpose of the study led to the formation of the following tasks: study of the main items of the State budget revenues of Ukraine, their comparative analysis and proposals for increasing the revenue base of the State taking into account social inequality and peculiarities of mentality. In the course of the analysis such methods of scientific cognition as analysis, comparison, statistical, graphic were used. In the course of the research it was determined that the following types of revenues occupy the largest share in the country's revenues: value added tax, corporate income tax, excise tax. Value added tax has the greatest fiscal potential, as the tax base is concentrated within the consumer needs of individuals and legal entities. The process of consumption is continuous, which is why value added tax can be considered a stable source of budget revenues. However, the high share of taxes in the overall revenue structure is not able to provide the current expenditures of the country, so there is a need to expand sources of funding. The authors proposed a number of measures aimed at increasing the State budget revenues: transition to long-term budget planning, expanding the tax base by introducing luxury taxes, introducing rational property taxation, transition from proportional to progressive personal income taxation system. At this, the authors emphasize the gradual introduction of tax changes, as an instantaneous change of direction can lead to an increase in the level of the shadow economy. Such measures will increase budget revenues and minimize the need for credit resources (public lending).

Keywords: the State budget, income, tax revenues, consumption.

Fig.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Sokyрко Olena S. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Finance, State Tax University (31 Universytetska Str., Irpin, 08205, Ukraine)

E-mail: osokirko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3185-0863>

Shepylenko Viktoriia Yu. – Senior Lecturer of the Department of Public Finance, State Tax University (31 Universytetska Str., Irpin, 08205, Ukraine)

E-mail: vshepilenko84@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6418-3147>

Державний бюджет – основний централізований фонд держави, головним завданням якого є виконання визначеного переліку функцій з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку нації. Ефективний розподіл і використання доходів державного бюджету безпосередньо залежить від ступеня соціально-економічного розвитку суспільства. Рівень розвитку економічної інфраструктури формує необхідну кількість робочих місць, створює передумови формування та розподілу доходу на рівні фізичних та юридичних осіб, забезпечує розвиток усіх галузей господарства в окремо взятому регіоні країни. Безперервний процес економічного зростання здатний створити передумови, які забезпечать необхідний соціальний розвиток суспільства, зокрема: зменшення рівня безробіття, скорочення розривів між різними прошарками населення, зростання рівня соціальної захищеності громадян, зменшення необхідності виплат соціальних допомог тощо.

Розвиток соціальної складової здатний забезпечити економію витрат державного та місцевих бюджетів, прискорити зростання вартості валового внутрішнього продукту (національного доходу), збільшення доходів до бюджетів усіх рівнів та інше. Взаємозалежність між рівнем соціально-економічного розвитку та ефективністю формування доходів державного бюджету обумовила актуальність обраної теми.

Дослідження практичної значущості формування доходів державного бюджету країни знаходиться в колі наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні та методичні основи формування державного бюджету розглядалися у працях В. Андрущенка, А. Вагнера, О. Василика, Л. Гладченко, І. Ефрона, І. Луніної, Р. Масгрейва, І. Озерова, В. Опарін, Ю. Пасічника, Д. Рікардо, Л. Сафонова, В. Суторміної, В. Федосова, В. Хижняка, С. Юрія. Незважаючи на високий ступінь дослідження проблеми організації бюджетних відносин, недостатньо розкритим залишається питання специфіки організації про-

цесу формування Державного бюджету України, виокремлення специфічних (національних) особливостей.

Метою статті є аналіз процесу формування доходів державного бюджету країни, виокремлення специфічних особливостей його організації та напрямів його подальшого формування.

Для практики формування дохідної частини бюджетів усіх рівнів у межах бюджетної системи України характерним є використання податкової складової, яка, своєю чергою, може гальмувати або активізувати соціально-економічний розвиток країни та окремих регіонів. Для наочності структуру надходжень Державного бюджету України відображено в *табл. 1*.

Аналітичні дані у сфері формування дохідної частини Державного бюджету України демонструють позитивну динаміку: загальний приріст дохідної частини бюджету з 2016 по 2020 рр. склав 74,6% (у грошовому вираженні такий відсоток дорівнює 459,7 млрд грн). Структура доходів державного бюджету відображає всі джерела надходжень, саме тому можна стверджувати, що позитивна динаміка була спричинена в основному у зв'язку зі зростанням податкової складової.

Податки є основним бюджетоутворюючим інструментом, в основі яких закладено необхідність виконання державою покладених на неї функцій. Структура бюджетів різних держав формується з урахуванням специфічних бюджетоутворюючих механізмів, проте незмінною залишається податкова складова. Протягом 2016–2020 рр. до Державного бюджету України було мобілізовано податків на суму 3535,6 млрд грн. Мобілізація податків через державний бюджет у цілому демонструє позитивну динаміку, у відсотковому співвідношенні частка податків у структурі доходів держави коливається в межах від 79 до 82%.

У структурі податкових надходжень державного бюджету найбільша питома вага припадає на податок на додану вартість. Це передусім пов'язано з

Таблиця 1

Динаміка надходжень окремих статей Державного бюджету України станом на 2016–2020 рр., млрд грн

Надходження	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження	503,9	627,1	753,8	799,7	851,1
Неподаткові надходження	103,6	128,6	164,4	186,8	213
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,3	0,7	0,2	0,8
Доходи від Європейського Союзу та інших міжнародних організацій	4,1	1,6	1,4	1,1	1,0
Цільові фонди	0,3	29,8	0,2	1,8	0,2
Офіційні трансферти	4,2	6,0	7,3	8,7	10,7
Усього доходів	616,3	793,4	928,1	998,3	1076,0

Джерело: складено на основі [1; 2].

тим, що базою оподаткування виступають всі товари та послуги, які купуються фізичними та юридичними особами для кінцевого споживання або переробки. Зростання споживчого попиту провокує позитивну динаміку надходжень даного податку. Частку податку на додану вартість у структурі податкових надходжень бюджету відображено на *рис. 1*.

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень порівняно з податком на додану вартість з 2016 по 2020 рр., млрд грн
Джерело: складено на основі [1; 2].

Відсоток податку на додану вартість у загальному обсязі податків, що надходять до державного бюджету, знаходиться в межах 45–52%. Таке співвідношення свідчить про бюджетотворюючу роль даного податку в Україні.

Аналізуючи п'ять останніх років, слід відзначити, що податкові надходження зросли на 69%, тоді як частка податку на додану вартість знизилася на 27%. У кількісному виразі сума податку на додану вартість з 2016 по 2020 рр. зросла на 165,1 млрд грн.

Наступним податком за величиною наповнення дохідної частини державного бюджету є податок на прибуток підприємств. Протягом 2015–2020 рр. спостерігається його постійний приріст порівняно з попереднім періодом. Варто відзначити, що даний вид податку має безпосереднє відношення до сталого соціального розвитку, оскільки його постійний приріст спонукає підприємців до пошуку різноманітних джерел ухилення. Це призводить до приховування доходів, формування тіньового сектора економіки, прихованої заробітної плати та недоотримання доходів до централізованих фондів фінансових ресурсів держави (державний бюджет і пенсійний фонд, державні цільові фонди)

З 2016 по 2018 рр. відбулося вагоме зростання частки даного податку в доходах бюджету: у відсотковому відношенні такий приріст становив 78,5%, у грошовому виразі – 42,6 млрд грн. Однак протягом 2019–2020 рр. зростання податку відбулося лише на 0,93%. Податкові надходження в таких розмірах пов'язані із рядом причин:

1. Пік коронавірусної інфекції, що призвело до обмеження платоспроможності переважної більшості споживачів продукції та послуг і, як наслідок, до зменшення прибутковості чи отримання негативного фінансового результату (збитку) підприємствами різних галузей народного господарства України.

2. Скорочення загальної кількості компаній на фінансовому ринку України. Йдеться про страхові компанії та банківський сектор. Протягом вказаного періоду Національний банк України провадив заходи щодо підвищення платоспроможності, ліквідності та відповідності ліцензійним вимогам діяльності підприємствами фінансового сектора економіки;
3. Недостатньо розвинений напрямок е-торгівлі тощо.

Податок на доходи фізичних осіб акумулюється в межах зведеного бюджету країни і в подальшому розподіляється між державним і місцевими бюджетами країни.

Більше 50% даного податку розподіляється на місцевому рівні. Вагомий вплив на зростання даного податку станом на 2020 р. спричинило зростання мінімальної заробітної плати населення, що, своєю чергою, збільшило базу оподаткування. Тому приріст даного податку має суттєвий вплив саме на формування дохідної частини місцевих бюджетів України (*табл. 2*).

Частка податку на доходи фізичних осіб протягом досліджуваного періоду зросла на 1,3%. Це демонструє позитивну динаміку, проте даний податок, на нашу думку, доцільно розглядати в контексті Зведеного бюджету України, оскільки він підлягає розподілу та в повному обсязі не фінансує потреби державного бюджету.

Акцизний податок за своєю природою накладається на ціну товарів, які не мають важливого значення в життєдіяльності людини (не входять до переліку

Ступінь фіскальної важливості податку на доходи фізичних осіб у доходах Державного бюджету України

Рік	Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	Доходи Державного бюджету України, млрд грн	Фіскальне значення у формуванні бюджету
2016	59,8	616,3	9,7
2017	75,0	793,4	9,5
2018	91,7	928,1	9,9
2019	110,0	998,3	11
2020	117,3	1076,0	11

Джерело: складено на основі [1–3].

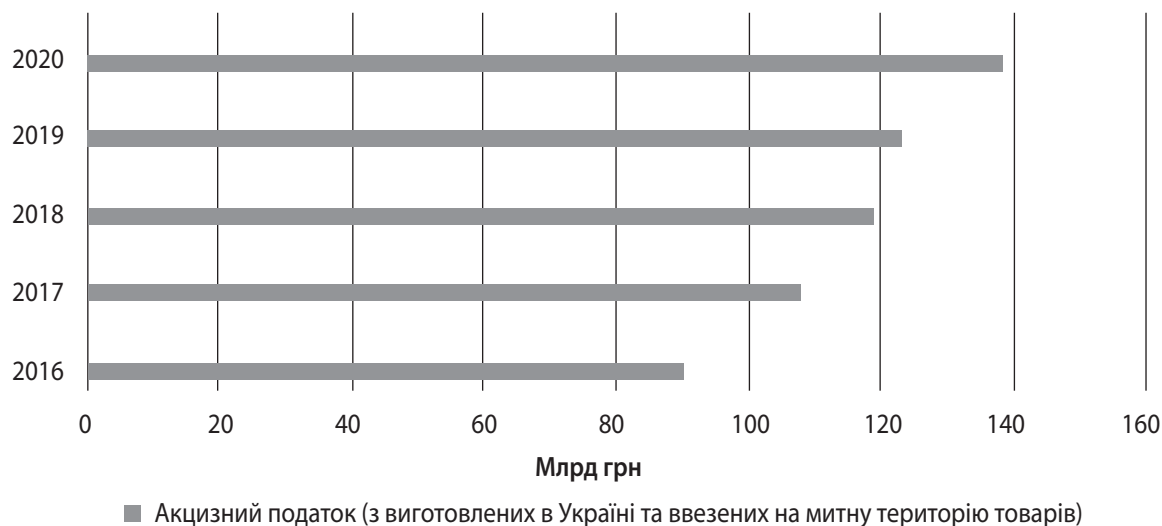

Рис. 2. Динаміка надходжень акцизного податку до Державного бюджету України з 2016 по 2020 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [1; 2].

первинних потреб). Це передусім стосується товарів «розкоші», ціна яких вказує на рівень доходу середньостатистичного споживача (рис. 2) [4, с. 166].

Загальний приріст податку акцизного податку з 2016 по 2020 рр. становив 53,5%. Подібну динаміку можна пояснити такими фактами [5, с. 307]:

- ✦ оновлення списку підакцизних товарів. До нього потрапили електроенергія, транспортні засоби, паливо (зокрема, дизельне паливо та газ);
- ✦ станом на 2020 р. почали оподатковуватись електронні засоби для тютюнопаління та їх комплектуючі;
- ✦ зростання кількості імпортованих товарів, які реалізуються на території України, тощо.

Варто відзначити, що провідні країни світу налаштовані на розвиток соціально орієнтованої економіки, основною складовою якої є здоровий спосіб життя як запорука процвітання нації. З цією метою уряди країн створили передумови для реалізації даної програми, зокрема: підвищення ставок акцизного податку на всі товари, що містять етиловий спирт і нікотин, створення спеціалізованих місць для паління та споживання алкоголю, відмова

у працевлаштування населення, яке має шкідливі звички тощо. Це обмежило вживання підакцизних товарів соціально незахищеними верствами населення [6, с. 70].

Окремою групою податків, які займають вагоме місце у процесі формування доходів державного бюджету, є неподаткові надходження. Їх частка порівняно з податковими надходженнями є значно меншою (рис. 3).

Основним недоліком неподаткових платежів є обмежена можливість їх планування, оскільки джерела їх надходження напряму залежать від низки факторів, які мають нестабільний характер. Розмір неподаткових надходжень не підлягає прогнозуванню, що, своєю чергою, мінімізує фіскальне значення даної групи податків для державного бюджету [7].

Надходження від Європейського Союзу та інших міжнародних організацій протягом досліджуваного періоду значно знизились (рис. 4). Так, у 2020 р. порівняно з 2016 р. надходження від міжнародних організацій та Європейського Союзу знизились на 3,1 млрд грн, у відсотковому співвідношенні така різниця становила 75,6%. Ця динаміка свідчить про по-

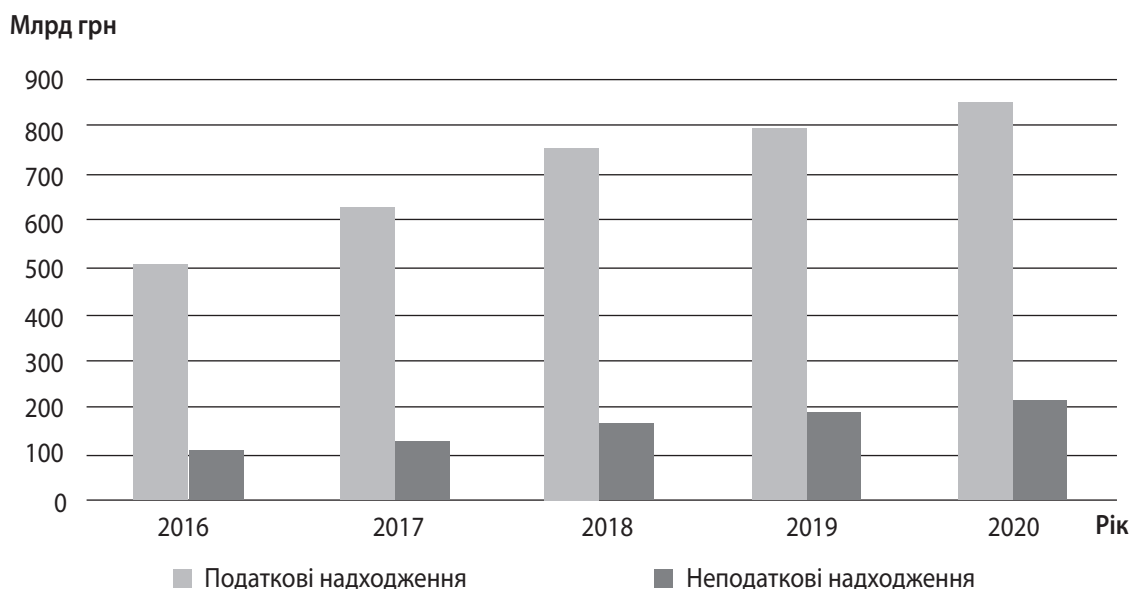

Рис. 3. Динаміка податкових і неподаткових надходжень у структурі Державного бюджету України з 2016 по 2020 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [1; 4].

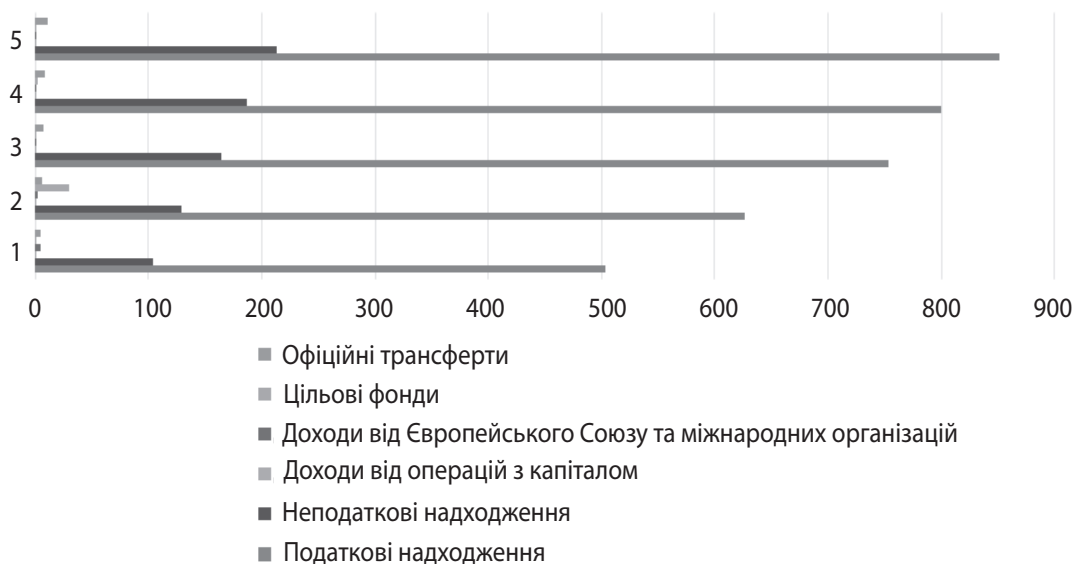

Рис. 4. Динаміка надходжень усіх джерел формування Державного бюджету України, млрд грн

Джерело: складено за [2; 3].

гіршення міжнародних зв'язків між іноземними країнами через такі причини [8, с. 207]:

- ✦ загострення збройного конфлікту на окремих територіях країни;
- ✦ у світовій практиці кошти, отримані з іноземних джерел, використовуються для підвищення соціально-економічного потенціалу країни, розвиток науково-технічної та інноваційної складових. Для України характерною є ситуація «проїдання» коштів – покриття дефіциту державного бюджету, фінансування поточних видатків, покриття одних позик частиною кожних наступних надходжень;

- ✦ невиконання державою зобов'язань (економічних і правових домовленостей), які є невід'ємною умовою фінансування міжнародною спільнотою.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу варто виділити такі тенденції формування дохідної частини централізованого фонду держави:

- ✦ наявність фіскально орієнтованої бюджетної політики;
- ✦ висока питома вага податків у структурі державних надходжень;

- ✦ розподіл надходжень окремих загальнодержавних податків між бюджетами різних рівнів;
- ✦ недостатньо розвинений податковий інструментарій.

Сформовані тенденції мають негативний вплив на розвиток економічних відносин і гальмують їх подальший розвиток. Саме тому, перш за все, варто звернути увагу на оптимізацію податкової сфери, зокрема: збільшення бази оподаткування; перехід від пропорційної до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб; встановлення податку для заможних верств населення.

Крім того, необхідною умовою ефективного розвитку України є перехід на довгострокове бюджетне планування, яке дозволить розробити сталу стратегію подальшого економічного зростання. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волкова О. В., Сисоєнко І. А., Карлюка Д. О. Оцінка виконання доходної частини бюджету України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 46. С. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure46-14>
2. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік / Міністерство фінансів України від 20.03.2020. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-12041/db.pdf>
3. Гнидюк І. В., Уманець Л. В., Гончаренко Т. В. Оцінка податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника. *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 279–285. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-279-285>
4. Західна О. Р., Себестянович І. С. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2020. № 11. С. 164–168. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-35>
5. Сокирко О. С., Плахотнюк В. В. Аналіз стану доходів місцевих бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 304–311. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-304-311>
6. Сокирко О. С., Філіпішина К. І. Аналіз формування пріоритетних напрямів підвищення ефективності бюджету України. *Держава і регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2021. № 2. С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-2-12>
7. Барановський О. І. Сутність і чинники бюджетної безпеки. *Економіка і регіон*. 2016. № 2. С. 20–29.
8. Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації : монографія / за заг. ред. М. Д. Бедринця. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2021. 317 с.

REFERENCES

- Baranovskyi, O. I. "Sutnist i chynnyky biudzhethnoi bezpeky" [Essence and Factors of Budget Security]. *Ekonomika i rehion*, no. 2 (2016): 20-29.
- Finansovi instrumenty rehionalnoho rozvytku v Ukraini v umovakh detsentralizatsii* [Financial Instruments of Regional Development in Ukraine in the Conditions of Decentralization]. Irpin: Un-t DFS Ukrainy, 2021.
- Hnydiuk, I. V., Umanets, L. V., and Honcharenko, T. V. "Otsinka podatku na dokhody fizychnykh osib yak fiskalnoho pokaznyka" [Assessing the Personal Income Tax as a Fiscal Indicator]. *Biznes Inform*, no. 2 (2021): 279-285. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-2-279-285>
- Sokyrko, O. S., and Filipishyna, K. I. "Analiz formuvannia priorytetnykh napriamiv pidvyshchennia efektyvnosti biudzhetu Ukrainy" [Analysis of Formation of Priority Directions of Improving the Efficiency of the Budget of Ukraine]. *Derzhava i rehiony. Seriya «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, no. 2 (2021): 68-73. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-2-12>
- Sokyrko, O. S., and Plakhotniuk, V. V. "Analiz stanu dokhodiv mistsevykh biudzhetyv pry realizatsii reformy biudzhethnoi detsentralizatsii" [Analyzing the Local Budgets Revenues in the Implementation of the Reform of Budget Decentralization]. *Biznes Inform*, no. 7 (2019): 304-311. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-304-311>
- Volkova, O. V., Sysoienko, I. A., and Karliuka, D. O. "Otsinka vykonannia dokhodnoi chastyny biudzhetu Ukrainy" [Assessment of Performance of the Revenue Part of the Budget of Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, no. 46 (2020): 83-87. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure46-14>
- "Zvit pro vykonannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy za 2019 rik" [Report on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2019]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. March 20, 2020. <https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-12041/db.pdf>
- Zakhidna, O. R., and Sebastianovych, I. S. "Analiz dokhodiv ta vydatkiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy" [Analysis of Revenues and Expenditures of the State Budget of Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, no. 11 (2020): 164-168. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-35>